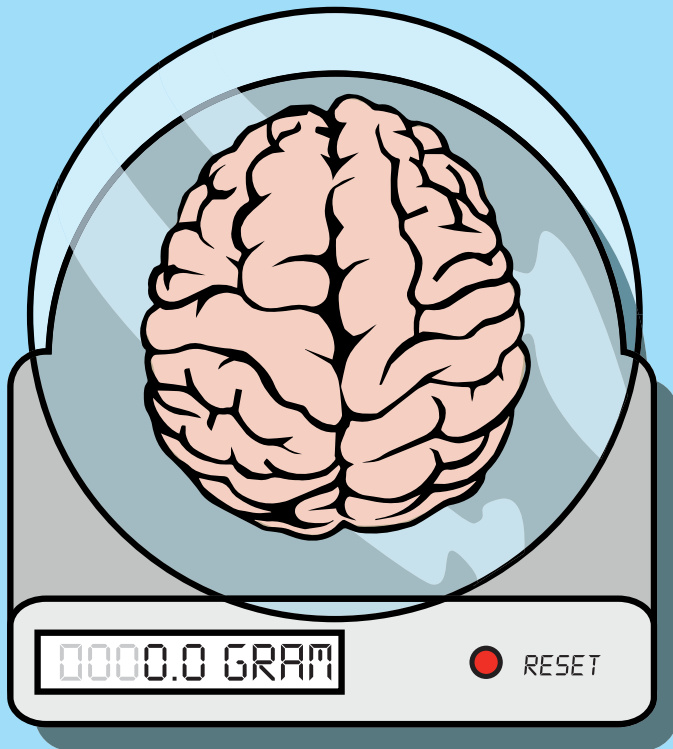

GEWICHT ZIT NIET TUSSEN JE OREN

Beleid en wetenschap in perspectief

Roel Pieterman

Amsterdam
University
Press

Gewicht zit niet tussen je oren

Gewicht zit niet tussen je oren

Beleid en wetenschap in perspectief

Roel Pieterman

Amsterdam University Press

Afbeelding omslag: ???

Ontwerp omslag: ???

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 768 5

e-ISBN 978 90 4853 941 3 (pdf)

e-ISBN 978 90 4853 942 0 (ePub)

NUR 740

Uitgeverij AUP is een imprint van Amsterdam University Press.

© R. Pieterman / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2017

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Inhoud

Voorwoord	9
1. Overgewichtbeleid als interessant onderzoeksverschijnsel	11
Inleiding	11
Overgewicht tussen leefstijlriscos en welvaartsziekten	12
Overgewicht: de opmars van een maatschappelijk verschijnsel	16
Overgewicht: een interessant onderzoeksobject	19
Een sociaal-constructivistisch perspectief op de overgewichtproblematiek	22
Moraalpolitieke aspecten van overgewichtbeleid	27
Overgewichtbeleid tussen schuld, risico en voorzorg	30
Inhoud en opzet van dit boek	34
2. Een genealogie van overgewichtbeleid	37
Inleiding	37
Klassieke leefstijlriscos: de bestrijding van zedeloos gedrag	38
Opkomende bezorgdheid voor welvaartsziekten en de bevordering van gezond gedrag	41
Individuele verantwoordelijkheid als constante factor	48
De opkomst van het overgewichtbeleid	53
De eerste aanzetten	54
Overgewichtbeleid in de eenentwintigste eeuw	58
Beleidsuitvoering door middel van convenanten	63
Integraal werken in deelconvenanten	67
<i>What's in a name?</i>	74
Samenvatting en conclusies	77
3. Moeizame medicalisering: hoe het idee van de overgewichtepidemie langzaam maar zeker een succes wordt	81
Inleiding	81
De Nota Overvoeding uit 1972: opkomende bezorgdheid tussen ernst en onzekerheid	84
Advies inzake Adipositas van 1984: relativering van bezorgdheid	87
De Nederlandse wetenschappelijke literatuur in de twintigste eeuw	90
De internationale context: op weg naar minder onzekerheid en meer bezorgdheid	95

De obesitasepidemie	100
Het advies van de Gezondheidsraad van 2003	102
Samenvatting en conclusie	105
4. Epidemiologisch bewijs voor de risico's van de overgewichtepidemie	109
Inleiding	109
BMI als maatstaf voor overgewicht	110
Epidemiologisch bewijs: inherente beperkingen	117
Epidemiologisch bewijs: prevalentie, mortaliteit en morbiditeit	121
1. Steeds meer mensen worden steeds dikker	121
2. Dikkere mensen gaan eerder dood	125
3. Dikkere mensen zijn vaker ziek ... en verhogen de kosten voor de volksgezondheid	132
Samenvatting: blijvende onzekerheden	141
Conclusies over overgewicht, ziekten en kosten	143
5. Interventies en verklaringen: hoe deugdelijk zijn ze?	145
Inleiding	145
Wetenschappelijk bewijs voor curatieve interventies	147
Bariatrische chirurgie	153
Conclusie over curatieve interventies	154
Preventieve interventies	155
Samenvatting: de effectiviteit van curatieve en preventieve interventies	162
Wat verklaart de overgewichtepidemie?	164
1. Energieoverschot: oorzaak of gevolg van overgewicht?	164
2. Tekortkomingen in de verklarende kracht van het heersende paradigma	166
3. Een alternatief paradigma	169
Vasthouden aan kernboodschappen over 'gezond voedsel'	175
Conclusie	184
6. <i>Blame games</i>: moraalpolitieke aspecten van wetenschap en beleid	187
Inleiding	187
<i>Blaming the victim?</i>	189
<i>Pushing drugs?</i>	204
<i>Conflicts of interest!</i>	212
Conclusie	224

7. Analyse, conclusies en suggesties	227
De belangrijkste bevindingen	227
Overgewichtbeleid als morele paniek?	231
Leefstijlrisico's en de voorzorgcultuur	240
Overgewicht en onzekerheid	243
Preventief volksgezondheidsbeleid, leefstijl en onzekerheid	245
Enkele aanbevelingen	251
Eindnoten	255
Literatuurlijst	301

Voorwoord

In 2005 schreef ik aan mijn boek over de voorzorgcultuur, toen mijn belangstelling getrokken werd door berichtgeving over ‘overgewicht’ als volksgezondheidsprobleem. Allereerst stuitte de paternalistische en beleurende toon van die berichtgeving mij tegen de borst. En hoewel het mij bij de voorzorgcultuur bij uitstek om technologische risico's ging, vermoedde ik dat de ‘overgewichtproblematiek’ ook vol onzekerheden zou zitten. Dat vermoeden rees mede omdat het bij berichtgeving over alle – en vooral nieuwe – sociale problemen zo is dat strategisch gebruik van het idee dat ‘overdrijving de zaak duidelijk maakt’ standaard is.

Ik begon materiaal te verzamelen en mengde mij eind 2005 samen met anderen in een bijdrage aan *Medisch Contact* in het debat. Dit leidde tot een uitnodiging van het Erasmus MC om hierover een lezing te komen geven. De discussie die ik aansluitend voerde, werd door een van mijn gesprekspartners daar ‘beëindigd’ met de mededeling dat hij ‘de literatuur overziend’ toch vasthield aan het standpunt dat er wel degelijk sprake was van een serieus volksgezondheidsprobleem. Dit maakte mij duidelijk dat ik voor ‘meer impact’ die literatuur zelf serieus zou moeten bestuderen.

Nadat in 2008 mijn boek over voorzorg was uitgekomen, ben ik de problematiek rond overgewicht intensiever gaan beschouwen. Diverse pogingen hierover een artikel te publiceren, strandden onder andere op mijn onvermogen mij aan de voor een artikel noodzakelijke beperkingen van de probleemstelling te houden. De complexiteit van het onderwerp kreeg ik in die vorm niet goed onder controle. Tegenstrijdigheden in beleidsdocumenten, onzekerheden in de onderliggende wetenschappelijke kennis, ongewenste bijwerkingen van beleid, ethische dilemma's in voorgestelde interventies waren – en zijn – mijns inziens alle van wezenlijk belang om tot een weloverwogen standpunt te komen. ‘Dan maar een boek schrijven’ was mijn oplossing. Maar tussen droom en daad bevonden zich nogal wat hindernissen en zo duurde het tot 2017 voor het boek daadwerkelijk gereed was.

Vele discussies met collega's, vrienden en bekenden voerde ik de afgelopen jaren. Die leerden mij dat, wat ik in dit boek ‘het heersende paradigma’ noem, sterk verankerd ligt in ons alledaagse gedachtengoed. Ik dank hen allen en met name de volgende mensen hartelijk voor de gesprekken die ik de voorbije jaren over mijn onderzoek voerde: Jaap Hanekamp, Marjolijn Nicolai, Hans Jurg, Nelleke Nicolai en Flore Grijseels. Zij hielpen mij om mijn kritische visie op dat paradigma zo goed mogelijk te verwoorden.